

Ісус і ненасильницька революція. Андре Трокме. Пер. з фр. Д. КАРАТЕЄВА. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2021. 252 с.; ISBN 978-966-378-868-5; 180 грн.

Андре Трокме, пастор французької протестантської церкви в селищі Ле Шамбон, увійшов в історію сучасного богослов'я як проповідник “ненасильницького спротиву”. Рецензована нами праця *Ісус Христос і ненасильницька революція* (фр. *Jésus-Christ et la révolution non violente*) вперше була опублікована у 1961 р. З перших сторінок автор скромно підкреслює, що він не є “професором історії чи богослов'я”, і у той же час пропонує переконливе, ґрунтовне біблійно-богословське осмислення пацифізму, викладене у душі душпастирської церковної лекції.

Для розуміння історичного контексту написання книги наведемо короткі біографічні відомості про автора. Протягом Другої Світової Війни (1939-1945) Андре Трокме (1901-1971) та його дружина Магда (1901-1996) врятували від смерті від 3500 до 5000 біженців-євреїв. Пастор постійно закликав своїх вірних з селища Ле Шамбон надавати прихисток “народу Книги” з метою їхнього подальшого переїзду до безпечної Швейцарії. Перебуваючи у концентраційному таборі, у лютому-березні 1943 р., А. Трокме не зрікся своїх переконань, і після звільнення продовжив миротворчу діяльність на міжнародному рівні. Високо цінуючи здійснену справу порятунку євреїв, Яд Вашем проголосив превелебного Андре та Магду Трокме “праведниками народів Світу”. Як доказ впливу особистості пастора, до цього високого звання були долучені ще 32 інших жителя із селища Ле Шамбон. У післявоєнний час пастор Трокме продовжив свою діяльність як європейський секретар “Міжнародного братства примирення” (*“International Fellowship of Reconciliation” (IFOR)*). Про зростаючу популярність його ідей свідчать нові переклади його головної праці. У 1972 р., вже після смерті автора, був виданий англійський переклад книги *Jesus and the Nonviolent Revolution*. Аргументи з книги вплинули на розвиток протестантської християнської етики у ХХ ст. Зокрема, тези А. Трокме стали основою для ідей американського менонітського богослова Дж. Йодера (*John Howard Yoder, 1927–1997*), що були викладені у його визначній праці *The Politics of Jesus* (1972).

Для вітчизняних протестантів-пацифістів запропонована книга є довгоочікуваним голосом, що послідовно та ґрунтовно виражає їхню позицію. Нагадаємо, що події в Україні у 2014 р. призвели до загострення дискусії про можливість християнина використовувати зброю для захисту життя. “Революція гідності”, військова агресія Росії та анексія Криму відкрили новий практичний вимір цього питання. Палкі дебати в церковних та богословських колах всього пострадянського простору засвідчили гостру поляризацію євангельського суспільства. І якщо позиція історичних церков була завчасно сформульована у тезах соціальної

доктрини, то громади пізніх протестантів все ще переживають “хронічну втому” від внутрішніх непорозумінь.

Значну роль в осмисленні вітчизняного релігійного діалогу між послідовниками пацифізму та мілітаризму в умовах збройного протистояння сприяло поширення ідей Нейджела Бігера (*Nigel Biggar*). Оксфордський професор етики та пастирського богослов'я у своїй книзі *На захист війни (In Defence of War)* порівнює наслідки військової агресії із наслідками відмови від збройного спротиву. В своїй аргументації Н. Бігер *привірює* відповідальність за вчинене насильство до наслідків бездіяльності, якщо у результаті чинених дій чи бездіяльності загинули люди. Висновок – насилля, спрямоване на стримування зла, отримує моральне виправдання, а відмова від спротиву привірюється до такого ж зла, як і саме насилля.

Таким чином, професор Бігер став одним із популяризаторів ідеї можливості та обов'язку християнина використовувати зброю для протидії насиллю, а праця Трокме стала необхідним джерелом ідей для проведення більш повноцінного церковного діалогу з питань *війни та миру*.

Структурно книга Андре Трокме складається із 16 розділів, кожен з яких може розглядатись як окрема завершена стаття на зазначену тему. Характерною особливістю книги є публікація після кожного розділу тематичних цитат з Біблії, праць Йосипа Флавія та Рукописів Мертвого Моря. У такий спосіб читач отримує можливість більш детально вивчити різні джерела, на які робить посилання автор.

Зауважимо, що Христологія А. Трокме покликана створити образ для морального наслідування кожним християнином. Однак при побудові власної христологічної моделі автор конструює образ Христа, знання якого не досконале. Проявляючи “*kenosis*”, Ісус постійно знаходився у пошуку власної моделі розбудови Царства Божого в Ізраїлі і “вірив у можливість колективного раптового покаяння” (73). За Трокме, Христос був у постійному процесі пізнання: переосмислював заповіді Божі (93); змінював Свої погляди; і гадав, що Він повернеться у славі за життя своїх послідовників (217-218). Наприкінці дослідження Трокме стверджує поразку Ісусового проекту з побудови Царства на землі. “Ісус свідомо вибрав розп'яття як відповідальність за очевидну невдачу Царства Божого” (196). Очевидно, що для фундаменталістів таке конструювання еволюції пізнання Ісуса спровокує гостру суперечку, адже ставить під сумнів всезнання Христа як атрибут Його божественної природи.

У тексті книги відчувається вплив популярних ідей текстуальної критики: посилання на “другого Ісаю” (103) або теза, що “і Старий Заповіт не без міфів” [с. 10]. Також критичне зауваження може викликати у читачів відхід Трокме від христоцентричної герменевтики пророчих книг Старого Заповіту. Наприклад, автор тлумачить образ “Стражденного Слуги”, як пророцтво про страждання народу Ізраїлю (Іс.53) (76). Хоча вже у Євангельській історії Ісус себе ототожнює із “Слугою” з Ісаї і “Goel-Викупителем” народу Божого.

Заперечуючи синкретичний характер еволюції богословських ідей пророка Христа, Трокме наголошує на “єврейському характері мислення Ісуса”, джерелом думок якого були Закон, Пророки та Псалми. Побіжний погляд на служіння пророків Старого Заповіту демонструє, що вони звертались до “колективної

особи” Юди та Єрусалиму із закликом виконувати Закон Мойсея на всіх рівнях. Цю модель проповіді також практикував Ісус.

Концепцію “ненасильницької революції” автор виводить із опису ювілейних законів книги Левит (25 р.). Трокке наголошує, що “фактично Мойсей узаконив справжню соціальну революцію, передбачену задалегідь, періодичне повторення якої (кожні сім та сорок дев’ять років) – мало на меті запобігти зосередженню капіталу в руках меншості” (28).

Андре Трокке послідовно виконує компонентний аналіз синонімічного ряду терміну “Ювілей” і демонструє спільний зміст таких понять, як “Рік Спасіння-Ratsah”, “Рік Визволення-Derog”, “Рік Відпусту-Shemitta”, “Списання боргу-Arphesis”, “Відновлення-Аpokatastasis” та “Ювілей-Yobel”. Також з тексту Тори стають очевидними вихідні положення Ювілею: *Бог є власником землі Ізраїлю*, тому впродовж сьомого року земля має залишатись під паром; *Бог є визволителем (“Goel”) свого народу*, тому повинні скасовуватись борги, раби-євреї отримували волю. Під час святкування Ювілею на п’ятдесятій рік також має відновлюватись спадкова власність на землю (29-35, 51). Незважаючи на те, що Єремія та Неемія намагались відновити дотримання Закону Ювілею, Мішна і Талмуд знаходили переконливі аргументи для виправдання невиконання найбільш суворих уставів ювілею [с. 36].

Спираючись на праці Ф.М. Лемуана та Р. Норта, А. Трокке формулює центральну тезу свого дослідження: “Назаретський маніфест” Христа був прямим проголошенням Ювілейного року (Лук.4:16-32). Євангеліст Лука свідчить, що зачитавши єдиний текст Старого Заповіту, де Месія говорить від першої особи, Ісус через проповідь намагався ввести своїх земляків у Царство Боже (26-27). Згідно запропонованих автором підрахунків, ця подія відбулась десятого дня місяця Тішрі (вересень-жовтень), що є Днем Спокути (“*Yom hakiipurrim*”) 26 р. н. е. (40). У хронологічних розрахунках Трокке доходить висновку, що Христос був розп’ятий на Пасху 28 р. н.е., тобто через 1,5 року після початку Свого публічного служіння (41). Незважаючи на суперечність традиційному тлумаченню про 3,5 роки земного служіння Христа, запропонований висновок виглядає досить аргументованим.

Оскільки основним методом дослідження стала авторська мета: “опитати Ісуса Христа через Ісуса Христа” (11), Трокке доклав максимальних зусиль, щоб здійснити широку інтерпретацію всього вчення та служіння Христа у світлі боротьби за практику ювілейних законів. Використовуючи “фільтр” Ювілейного року, автор переосмислює всю Євангельську історію служіння Христа. Так, здійснивши Хрещення, Ісус розпочав святкування Ювілея справедливості і визволення, проповідуючи наближення Царства Божого. А молитва “Отче наш” є саме ювілейною молитвою, яка означає, що “час настав, аби вірний народ списав усі борги, що зв’язують народ Ізраїлю. Бо ваші борги перед Богом так само списані” (це й є Євангеліє, Добра Новина)” (53).

Саме у світлі Ювілейних законів Старого Заповіту вчення Ісуса набуває більш глибокого змісту і стає максимально зрозумілим для сучасних читачів. “Заповіді блаженства”, обітниця нагороди учням, вчення про суботу та піст, есхатологічне відновлення (“*apokatastasis*”) царства Ізраїлю та всього Творіння. Також стають

більш зрозумілими притчі Христа: про “немилосердного раба”, який сам скористався ювілейними привілеями, та відмовив Іншому у милосерді; “про невірного управителя”, який “списав своїм боржникам несправедливий надлишок боргу, якого вони не сподівалися здихатися” (59); “про злих виноградарів”; “про весільну вечерю пана”. Через притчі Христос закликає: “практикуйте Ювілей, який Я оголошую. Звільняючи інших від їхніх боргів, визволяйте від кайданів, що заважають вам бути готовими до настання Царства Божого” (59).

“Реконструюючи” історико-культурний контекст проповіді Христа, автор звертає увагу на юридичний винахід рабина Гіллеля – “гр. Prosbul” – акт, який дозволяв передати до суду право стягнення від його імені боргу, який упродовж року був скасований (55). Відомо, що в часи написання Нового Заповіту біля 60-70% прибутків селян потрапляло до кредиторів, через що люди часто перетворювались на боргових рабів (103). А ювілейні закони містили потенціал соціальної революції, і реальна практика цих законів вступала у конфлікт із грабіжницькою системою лихварів та рабовласників і навіть могла спаралізувати все економічне життя країни на рік (55). Відкидаючи комунізм та колективізм, Ісус засуджував практику “Prosbul”, який дозволяв “поїдати вдовині хати” і закликав практикувати співчуття, щоб “досягати рівня справедливості, доброти та чистого сумління” (61-63).

Серед тих, хто погодився на ювілейний перерозподіл був митник Закхей, який відповідно до тексту з книги Вихід (22:1-4) проголосив добровільну компенсацію збитків (64-65). За прийняте рішення, всупереч тогочасним уявленням, Христос проголосив його сином Аврама.

Оцінюючи розвиток пацифістичної традиції, Трокме описує головні етапи Біблійної історії. З цією метою він вивчає приклади пророків Старого Заповіту (Ілля, Єлисей, Амос, Ісая, Єремія), досліджує історію падіння Єрусалиму та звертає увагу на ключові моменти визвольної боротьби при Маковеях та в часи Нового Заповіту (103-105). Автор описує різні релігійні, політичні та соціальні групи, які репрезентували населення Палестини на початку першого століття, а також історичні причини розвитку руху опору римським окупантам. На прикладі відношення до язичників, римлян та самарян Трокме демонструє, як Христос зруйнував “мур відокремлення, який захищав святого Бога” (178).

Окремої уваги заслуговує інтерпретація А. Трокме “Ісусової політики”. Автор заперечує аполітичність вчення Христа. Смирненне слідування будь-якій владі “згасило в Церкві будь-яке соціальне застосування Ісусового вчення” і призвело до “сліпої підтримки будь-яких консервативних режимів та навіть тиранічних диктатур” (67). Підкреслюючи, що Христос був страчений за політичними мотивами, автор наголошує, що “через відкуплення ненасильство заповідається всім Ісусовим учням” (78-84). Пропагуючи відмову від насилля, Трокме сам не є проповідником аполітичності. Більше того, він стверджує: “соціальні та політичні революції не суперечать ані Старому Заповіту, ані Євангелію. Їхнє періодичне повернення є необхідним, аби відновити Божу справедливість, яка через весь час занепадає”. “Самі революції не заслуговують на осуд, коли вони надихнуті духом справедливості” (96). А от придушення революцій привілейованими класами заслуговує на осуд. За Трокме, християнин повинен турбуватись про

соціальну справедливість: “Ювілеї були актами релігійного пробудження. Будь-яка спроба обмежити пробудження, не даючи йому принести плодів у соціальному та політичному плані, є згубною”. У той же час, проголошуючи Ювілей Церква не повинна підміняти собою державу. За Трокме, коли в Церкві віє Дух Святий, вона практикує Ювілей як знамення Царства Божого і пропонує практичне розв’язання проблем власності, експлуатації людини людиною, визволення гноблених та розподіл капіталу. Це все є практичні наслідки практичного здійснення Євангелія в конкретній реальності сучасного світу (98).

Для Трокме, Ісус не був теоретиком ненасильства, містичним позаісторичним мрійником. Головна мета Христа полягала у побудові Царства Божого на землі, як на небі на основі ідеалів Нагірної проповіді (196). Для Ісуса бути “не від Світу цього” не означало приналежності до царства “безтілесності” чи втечі від Світу. Навпаки, християнин має обрати шлях нонконформізму щодо “космосу-Світу”, в якому він надалі живе (196). В якості протиприкладу Трокме стверджує, що Ізраїль зазнав руїни у 70 р. н.е. саме через те, що відкинув ненасильницький шлях боротьби (234).

Окремий розділ в дослідженні А. Трокме присвячений аналізу ненасильницької революції Магатми Ганді (1869-1948). Використовуючи приклад лідера політеїстичної Індії, автор підкреслює необхідність нового прочитання Біблії християнами у пацифістичній перспективі (7). Звичайно, неможливо повністю ототожнювати вчення Ганді, який сам потребував Спасителя, і Христа. Але Індія на своєму прикладі результатів ненасильницької революції проти Британської Імперії продемонструвала, що Ісус не помилився, проголошуючи Нагірну Проповідь (242).

Для Трокме, Ісусове ненасильство виростає із обраності та місії єврейського народу як приклад місії Церкви, нового Ізраїлю в сучасному Світі. Реалізація ювілейної моралі приходиться через практику справедливості та прощення. Трокме проголошує: “Ісус завжди спасає – Він ніколи не вбиває”. (248). Для кожного, хто бореться, “Бог перетворює хрест на перемогу, яка настає тільки після хреста!” (240). Підкреслюючи персональну цінність, Трокме говорить: “Любов Божа цілком зосереджується на кожній людині – так, ніби вона єдина у світі” (214).

Підсумовуючи, підкреслимо, що ставши очевидцем двох світових воєн, зусилля пастора Андре Трокме були спрямовані на порятунок історії та людства від передчасної смерті через колективне ядерне самогубство. Сподіваємось, що запропонована книга зробить свій вклад у розширення біблійного світогляду вітчизняних читачів. А для релігійних пацифістів України ця праця може стати своєрідною аргументованою декларацією “ненасильницької” моделі поведінки християнина в часи світоглядної та політичної турбулентності.

*Віталій Гура
Українська євангельська семінарія
Київ, Україна*

ORCID: 0000-0002-1207-3085

*Надійшла до редакції / Received 19.09.2021
Прийнята до публікації / Accepted 15.10.2021*